

DOI: <https://www.doi.org/10.36719/2663-4619/67/68-73>**Nazilə Əli qızı Quliyeva**Beyləqan şəhər 4 nömrəli tam orta məktəb  
müəllim

nazilequliyeva539@gmail.com

**RƏSUL RZA YARADICILIĞI AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATINDA  
SƏRBƏST ŞEİR ƏNƏNƏSİNİN BAŞLANGICI KİMİ***Açar sözlər:* Azərbaycan ədəbiyyatı, sərbəst şeir, ənənə, novatorluq, səpkili şeir, Rəsul Rza, poema, vəzn, daxili qafiya**Rasul Rza's creativity as the beginning of the tradition of free poetry in Azerbaijani literature  
Summary**

There was a certain tradition of free poetry in Azerbaijan until the 20th century. In the Middle Ages, along with the chain of eruz poetry, the increase of syllable rhythms is also a concrete practical indicator of the poem's internal struggle for liberation. The beginning of the stage of free poetry in the twentieth century was the logical result of centuries-old processes of liberation in Azerbaijani poetry. People's poet Rasul Rza's contribution to the transformation of free poetry into a special stage of development in Azerbaijani literature is unparalleled.

The literary process, marked by the transition to figurative poetic thinking since the late 1950s, is enriched with a number of new forms and elements of expression that define the innovative direction of poetry.

Since the early 1960s, our poetry has been characterized by a method of figurative-associative expression, the first examples of intellectual beginnings, which should be considered as a new form of return to tradition. Different forms of associative artistic thinking, which we find in folk poetry, especially in bayats and in our classical poetry, begin to acquire a new essence in the second half of the twentieth century with their rebirth in poetry.

In the process of this development, the main factors determining R.Rza's creativity are the departure from rhetorical pathos, pathetic expression, the transition to concrete, figurative, and then associative thinking, and innovative qualities.

**Key words:** Azerbaijani literature, free poetry, tradition, innovation, style poetry, Rasul Rza, poem, weight, inner rhyme

Azərbaycanda XX əsrə qədər də sərbəst şeirin müəyyən ənənəsi mövcud olmuşdur. Məşhur "Kitabi-Dədə Qorqud" dastanlarında nəinki sərbəst, hətta vəznli sərbəst şeir nümunələri də vardır. Sonrakı bütün dövrlər ərzində şeir həmişə zaman-zaman mövcud qəlibləri yumşaltmaq, möhkəmlənmiş normaları dəyişmək, azad və sərbəst olmaq proseslərini yaşamışdır. Orta əsrlərdə zəncirvari əruz şeiri mühitində yanaşı olaraq heca vəzninin ritmlərinin artması da şeirin sərbəstləşmə uğrunda daxili mübarizəsinin konkret əməli göstəricisidir. Fikrimizcə, XX əsrdə sərbəst şeir mərhələsinin başlanması Azərbaycan poeziyasında əsrlər uzunluğunda gedən şeirdaxili sərbəstləşmə proseslərinin məntiqi nəticəsi idi. Sərbəst şeirin Azərbaycan ədəbiyyatında xüsusi bir inkişaf mərhələsi səviyyəsinə çevrilməsində isə Xalq şairi Rəsul Rzanın xidmətləri şairin müasiri olan və sərbəst şeirlər yazan şairlərin hamısından çoxdur. Rəsul Rza (1910-1981) yeni dövrdə Azərbaycan sərbəst şeir məktəbini yaratmış qüdrətli sənətkardır. Son yüzillikdə sərbəst şeir yazanlar çox olsa da, onlardan heç biri Rəsul Rza səviyyəsinə çata bilməmişlər. Görkəmli Xalq şairi Rəsul Rza Azərbaycan ədəbiyyatında sərbəst şeirin zirvəsində dayanır. Rəsul Rza Azərbaycan sərbəst şeir məktəbinin banisidir.

Rəsul Rza əsrlərdən qırıq-qırıq sızıb gələn ənənələri böyük sürətlə inkişaf etdirərək, sərbəst şeiri XX əsr Azərbaycan poeziyasında qanuniləşdirmək missiyasını böyük şərəflə həyata

keçirmişdir. Məhz Rəsul Rzanın böyük yaradıcı dühasının simasında sərbəst şeir Azərbaycan ədəbiyyatının həmişəlik ədəbi sərvətinə çevrilmişdir.

Xalq şairi Rəsul Rza Azərbaycan sərbəst şeirinin atasıdır. Onun sərbəst şeirləri Azərbaycan ədəbiyyatına geniş fikir və düşüncə sərbəstliyi gətirmiş, lirikanın poetik formanın bəzi formal tələblərindən xilas olmasına imkan yaratmışdır.

1950-ci illərin ortalarında başlayaraq Azərbaycan poeziyası bir tərəfdən ümumi və formalaşmış müasir ənənələrinin, fərdi sənət vərdislərinin əsasında müəyyən keyfiyyət dəyişiklikləri ilə inkişafını davam etdirir, o biri tərəfdən müstəqil yaradıcılıq axtarışları yollarında müəyyən novatorluq əlamətləri ilə zənginləşirdi. Bu yeni mərhələnin ilk pillələrində ədəbi həyatda hadisəyə çevrilən R.Rza “Qızıl gül olmayaydı” kimi dərin siyasi-ictimai səciyyə daşıyan üsyankar ruhlu poetik faciəsini yaratmaqla poeziyada və ümumiyyətlə ədəbi-ictimai fikirdə dönüş məqamının əsasını qoydu. A.Tvardovskinin “Üfüqlərdən üfiqlərə” və V.Luqovskoyun “Əsrin ortaları” poema-epopeyaları ilə ideya-bədii səciyyə baxımından yanaşı dayanan bu əsər tezliklə özünün təsir dairəsini genişləndirdi. – poeziyamızda repressiya illərinin faciələrini və ümumiyyətlə sovet dövründə baş verən ayrı-ayrı ədalətsizlikləri və haqsızlıqları müxtəlif vasitələrlə əks etdirən dolayı və sətirləli misralar çoxalmağa başladı.

“Qızıl gül olmayaydı” əsərində alovlu və talesiz şair Mikayıl Müşfiqin həyatının bəzi məqamları fonunda bütöv bir tarixi dövrün, siyasi-ictimai və həm də ədəbi mühitin səciyyəvi mənzərələri əks etdirən R. Rza poeziyasının tədqiqatçılarından A.Abdullazadənin qeyd etdiyi kimi, “bu mənada Müşfiqin obrazında ümumiləşdirilən “Qızıl gül olmayaydı” poemasının əsas qəhrəmanı 30-cu illər, daha doğrusu, bu illərin faciəli hadisələridir. Ədəbiyyatda həmişə öncüllədən olan novator şair R.Rza bu poemasında da həmin illərin əsl iç üzünü açan ilk ədib oldu”. (1.96)

Ancaq bu hələ “Qızıl gül olmayaydı” əsərində qoyulan ədəbi problemlərin bir tərəfi – mövzu və ideya-məzmunu ilə bağlı olan cəhətdir. Problemin başqa tərəfləri isə poemanın bədii keyfiyyətlərində təzahür edən və ümumi ədəbi inkişafı, poetik səciyyə və səviyyənin mahiyyətindən irəli gələn sənətkarlıq məsələləri ilə bağlıdır. Lirik-epik janr istiqamətində qələmə alınan bu poema hər şeydən əvvəl janr və forma əlvanlığının özünəməxsusluğu, vəzn və quruluş xüsusiyyətləri, struktur sistemi və nəhayət, obrazlı poetik ifadə tərzinin orijinallığı ilə diqqəti cəlb edir.

Bu poema ilə ümumilikdə müasir Azərbaycan poeziyası obrazlı ifadə tərzinin bir sıra yeni keyfiyyət dəyişiklikləri mərhələsinə qədəm qoyur. Əsası hələ “Lenin” poemasında qoyulan obrazlı poetik ifadələr – bənzətmə, təşbeh və metaforalar “Qızıl gül olmayaydı” poemasında daha səciyyəvi və əlvan çalarlarla zənginləşməklə, xüsusi bir sistem təşkil edir, şairin novatorluq axtarışları yollarında əsaslı nəticələr əldə etdiyindən xəbər verir.

*Elə bil göz yaşları  
Sözün yolunu kəsdi,  
Töküldü damla-damla (2. 236)*

və ya

*Yollarına əbədi  
Hicran kölgəsi düşmüş  
O kədərli, qorxulu,  
Ümidli uzaqlarda. (2. 238)*

Yeni və orijinal mahiyyətli belə metaforik obrazlar düzümü, tez-tez dəyişməklə bir-birini davam etdirib tamamlayan forma ardıcılığı konkret bir mərhələnin – siyasi-ictimai islahatlar dövrünün verdiyi nisbi ideoloji sərbəstlik əlamətlərinə şairin öz istedadının dərəcəsinə uyğun olaraq əlavə etdiyi bədii-sənətkarlıq xüsusiyyətləridir. Bu poemanın və ümumiyyətlə R.Rza yaradıcılığının timsalında poeziyamız həmin dövrdə – 1950-ci illərin sonlarına yaxın obrazlı poetik təfəkkürün, novator axtarışlarının formalaşma mərhələsini yaşamağa başlayır.

“Qızıl gül olmayaydı” poemasındakı bütün epik-dramatik təsvirlər lirik məqamlar əsasən əsərin baş qəhrəmanı olan Müşfiqin ətrafında cəmlənir. R.Rza yaradıcılığının ardıcıl tədqiqatçısı İ.Əbilov əsərin bu xüsusiyyətini belə səciyyələndirir; “M.Müşfiq surəti istisna olunarsa, poemada bütöv və mükəmməl cizgilərlə oxucuya təqdim olunan bitkin bədii surət yoxdur. Lakin əsərdəki canlı insan

ehtirasları, zamanın pafosu, adamların ürək döyüntüləri, psixoloji momentlər elə məharətlə verilmişdir ki, insanın taleyi bu əsərin aparıcı qüvvəsi olmuş, nəticədə əsər müəllifin həyata, insanlara poetik münasibətini əks etdirən monumental bədii nümunə kimi ədəbiyyatımızda uzun müddət yaşamaq hüququ qazanmışdır. (3. 199)

Bu əsaslı müşahidəyə təkcə onu əlavə etməyi lazım bilir ki, əsərin qəhrəmanı “insanın taleyi” olmaqdan daha əvvəl və daha çox dövrün ictimai-siyasi və ədəbi mühitidir ki, poemada cərəyan edən bütün hadisə və vəziyyətlər bu mühitin “xarakterinin” nəticəsi olaraq meydana çıxır. Bu poema ilə R.Rza həm də vətəndaş cəsarəti ilə poetik cəsarətin qovuşması və sintezinə nail olmaqla, istər ədəbi mühit, istərsə də geniş oxucu kütləsi tərəfindən o qədər də asanlıqla qəbul edilməyən şerinin novator keyfiyyətlərini bir sıra yeni və orjinal cəhətlərlə zənginləşdirmə yoluna qədəm qoyur. Bu vaxta qədər ayrı-ayrı epizodik məqamlarda üzə çıxan və “Lenin” poemasında nisbətən artıb fəallaşan yeni forma, vəzn və ifadə elementləri, obrazlı poetik təfəkkür “Qızıl gül olmayaydı” əsərində xüsusi sistem təşkil etməyə başlayır. Şair poemanın məzmunu ilə əlaqədar müxtəlif sujet və təsvirlərdə konkret əhval və vəziyyətə uyğun olaraq şerinin forma və vəzn mənzərəsini dəyişdirir. Müəllif təhkiyyəsi gah dramatik gərginliklə, gah da incə liriliklə ifadə olunur ki, bu da əsərin sujetinin ümumi inkişaf istiqamətinin epik ardıcılığına nəinki xələl gətirmir, əksinə onun daha maraqlı və cazibədar olmasını təmin etmiş olur. Bu cəhət həm də R.Rza şeirini 1960-cı illərin daha rəngarəng və çoxtərəfli novator axtarışlarına hazırlayıb yetkinləşdirir.

1950-ci illərin ikinci yarısında cəmiyyətdə baş verən siyasi-ictimai islahatlar, keçmiş SSRİ-nin totalitar rejiminin zaman-zaman möhkəmləndirib keçilməz qalalara çevirdiyi sərhədlərinin üzərindəki qara pərdələri qaldıraraq dünyaya pəncərə açmaq üçün müəyyən imkanlar yaratdı – mədəniyyət xadimləri, o cümlədən şair və yazıçılar az da olsa xarici mühitlə ünsiyyətə girməyə, onunla əlaqə saxlamağa nail ola bildilər. Əslində bu prosesin hələ 1950-ci illərin əvvəllərində son dərəcə məhdud şəkildə də olsa ilk cığırlları açılmağa başlamışdı. Bir qrup mədəniyyət xadimləri ilə bərabər Avropa ölkələrinə səfər edən S.Vurğun həmin o ilk cığırlları açanlar sırasında yeganə Azərbaycan şairi olmuşdur. Bu səfər təkcə onun dünyagörüşündə deyil, yaradıcılığının səciyyə və mənzərəsinə də müəyyən təsir etmişdir. Məşhur “Avropa xatirələri” Azərbaycan poeziyasında ilk səfər təəssuratları silsiləsi belə yaranmışdır. 1950-ci illərin ortalarında həmin estafeti davam etdirənlərdən biri də R. Rza oldu ki, bu da onun yaradıcılığına təsirsiz qalmadı.

Əslində R. Rza beynəlxalq mövzuya həmin səfərlərdən əvvəl müraciət etmişdi. Onun hələ müharibədən əvvəl və sonra yazdığı “Həbəşistan”, “İki dünya”, “Madrid”, “Qızaran bayraqlar”, “Azadlıq heykəli”, “Haqqın səsi” və s. şerləri, xüsusən “Almaniya” poeması bəzən fikirdən daha çox sözün yaratdığı patetik ruhu, birbaşa ifadə tərzilə əlamətdar olsa da, şairin yaradıcılığında bu mövzuya xüsusi hazırlıq mərhələsini təşkil etmişdir. 1950-ci illərin ikinci yarısında xarici səfərlərə Şərq ölkələrindən başlayan R.Rzanın ilk baxışda təkcə səfər təəssuratları səciyyəsi daşıyan bir sıra şerləri həm də onun novator axtarışları yollarında obrazlı təfəkkür tərzinə qarşısalınmaz meylinin konkret ədəbi məhsullarından ibarət idi. Belə obrazlı ifadələr, forma əlvanlığı ilə seçilən “Şəttülərək”, “Əlcəzair meydanında”, “Açın qapıları – insan gəlir”, “Hələ bu harasıdır” kimi şerləri bu dövrdə sanki ikinci nəfəsi açılan R.Rzanın yaradıcılığında “Qızıl gül olmayaydı” poeması ilə başlanan tamamilə yeni bir mərhələnin davamı sayıla bilər. 1957-ci ildə xarici səfərlərini Avropa ölkələrində – Fransa, İsveçrə, Türkiyə, Hollandiya, İtaliya, Yunanistan, Bolqarıstan və Rumıniyada davam etdirən şair

*Xurmaları daşıdılar gəmi-gəmi,  
Ərəbə bir qamış doxma qaldı,  
birdə dərdi-qəmi -*

kimi Şərq ölkəsindən aldığı ilkin təəssuratları daha əhatəli və monumental siyasi-ictimai mövzularla genişləndirir. Bu silsilədən olan “Luvr”, “Zəfər ilahəsi”, “Miloslu qız” kimi Fransa həyatına həsr edilmiş şerlərdəki daxili genişlik və məna calarları xüsusilə fərqlənir. Hiss olunur ki, sosializm sisteminin, onun müstəmləkəsi siyasətinin ağır-acılarını illərdən bəri içində çəkən şairin bu dərdləri heç olmasa xarici mühitə köçürməklə ifadə etmək üçün əlinə fürsət düşmüşdür. R.Rza hələ Afrika və ərəb ölkələrinə səfərlərindən sonra yazdığı şeirlərində bu fürsəti əldən qaçırmamış,

bir-birinin ardınca milli dərərlərimizin məhvinin qarşısını almaq üçün müntəzəm şəkildə qələmini işlətməyə başlamışdır:

*Mən də sənə dinindəyəm—  
Qalib gələndə qədər mübarizə.  
Azadlıq uğrunda lazım gələrsə,  
Təəssüfsüz ölmək,  
Vətən deyilən ana torpağı  
Qəlbimin duyğusu,  
Gözümün arşə çəkilən yuxusu, (2. 119)*

“Hələ bu harasıdır” şeirindəki bütün belə dolğun və kəskin mahiyyətli poetik parçalar yaşadığımız günlərdə də səciyyəvi və aktual səslənir.

*Hələ bu harasıdır,  
Məzlumların qəzəbi  
Çox tufanlar qoparasıdır. (3. 119)*

Şairin bu mövzuda qələmə aldığı, xüsusən Fransa təəssuratından yaranan bir sıra şeirlərində onun 1960-cı illərin ortalarına doğru yaradacağı assosiativ səciyyəli əsərlərin ilk əlamətləri də duyulur. “Rənglər” silsiləsində özünün yüksək səviyyəsinə çatan assosiativliyin – obrazlı poetik ifadə tərzinin ən kamil formasının ilkin cümlələri R.Rzanın məhz bu silsilələrində hiss edilməyə başlayır;

*Bu qanadlı ilahə  
“Qanadlı zəfər” adlanır.  
İmkanım olsaydı, pozub  
misyönlərin ovqatına  
Silərdim qan—ad—lı  
Sözündən orta hecanı  
Təhrif etsəm də  
Adsız müəllifin niyyətini.  
Sözün qalan hissəsi  
Düzgün ifadə edərdi  
“Zəfərin” mahiyyətini (3. 120)*

Obrazlı poetik təfəkkürün ardıcıl sistem halına düşdüyü bu yaradıcılıq mərhələsinin sonlarına yaxın R. Rzanın qələmə aldığı “Mən torpağam”, “İnsan şəkli”, “Soruş” kimi şeirləri və “Bir gün də insan ömrüdür” poeması ümumilikdə poeziyamızın inkişaf problemlərinin konkret zaman vahidində xüsusi səciyyəsi baxımından maraq doğurur. Belə şeirlərin hər bir mısrası obrazlı şəkildə ifadə edildiyindən onlar müstəqil bir əsər daxilində öz mısra müstəqilliyini qorumaqla, öz çəkisi və tutumu ilə də bir-birindən seçilir. Sözcülük, təsvirçilik, ritorik pafos belə əsərlərdə özünə yer tapa bilmir. Həm də şeirin həmin səciyyəsinin klassik ənənələri mövcud olmaqla qəzəl-qəsidə-divan ədəbiyyatı ilə səsleşir. Füzuli şeiri bu baxımdan daha çox fərqlənir. Beləki, onun hər bir qəzəlinin özünəməxsus məna dəyəri olmaqla, ondakı hər bir beyt də özlüyündə müstəqil bir fikri ifadə edir. R.Rzanın adları çəkilən şeirlərində də belədir. Vahid bir fikir ifadə edən “Soruş” şeirindəki müxtəlif misralara müraciət edək:

*Od nə çəkdi,  
küldən soruş!  
Baş nə çəkdi,  
dildən soruş!  
Zülmətlərin möhnətini  
kor söyləsin!  
Bəm xalların fəryadını  
zildən soruş!  
Ömrün çətin yollarında*



*daşa ləpir salsa ayaq,  
Gün nə çəkdi,  
İldən soruş! (5. 60)*

Bütün şeir başdan-başa belə müstəqil mənə dəyərində malik olan obrazlı poetik misralardan ibrətdir. M. Arif aşağıdakı mülahizələri irəli sürəndə şairin məhz bu dövrdə yaranan şərtlərini nəzərdə tuturdu: “Şeir vardır ki, onu distilə edilmiş su kimi içirsən, onu hamar bir yol kimi keçirsən, misraları, səhifələri rahatca udursan; nə fikrə bir qida, nə hissə bir lay düşür. Səni heç cür şey narahat etmir, heç kəs bir yerə çağırır, ritorik cümlələr bir-birini əvəz edir. Şeir də var ki, hər bir misrası səni tutub saxlayır, şüuru, hissi müdaxiləyə dəvət edir, fikrə qida verir, düşünməyə məcbur edir... R.Rza ritorikanı öz şeirindən qovmuşdur. Onun yerini şeirdə konkret obrazlar, canlı fikir və mənə tutmuşdur”. (4. 572)

“Konkret obrazlar, canlı fikir və mənə tutmuş”, şairin eyni dövrdə qələmə aldığı “Mən torpağam” şeirində də misra, beyt və ya bəndlərin belə müstəqilliyi mövcuddur:

*Mən küləyəm, əsməyəm  
Kim bilər mən aram.  
Mən büldəm, səhraları susuz görüb  
ağlaram  
Mən ürəyəm, döyünməyəm,  
öləyəm.  
Mən işığam-qaranlığın qənim.  
Maraq dolu gözəmə mən,  
baxmaya bilməyəm. (3. 86)*

“İnsan şəkli” şeirində və “Bir gün də insan ömrüdür” poemasında da özlüyündə belə muxtariyyət səciyyəsinə qoruyan misra, beyt və bəndlər az deyil. Ümumiyyətlə, R.Rza axtarış yollarında müəyyən bir poetik nəticə və ya qənaətə gəldikdən sonra ayaq saxlayan, işini bitmiş hesab edən müəlliflərdən fərqli olaraq daima yol üstə, səfər ərəfəsində olan ardıcıl şair təbitinə malik sənətkarlardandır – o daim axtarır, düşünür və söz, mənə üzərində fasiləsiz işləyir. Tənqidçi Qulu Xəlilov məhz belə şeirlərin meydana gəldiyi illərdə yazırdı: “Rəsul Rza görünmüş bir işin son bəzək-düzəyi ilə məşğul olan”, başqalarının dediklərini yenidən təkrar edən şairlərdən deyildir. O, sözün həqiqi mənasında novatordur. R.Rza şeirimizdə yeni fikir və forma uğrunda ardıcıl mübarizə olan şairlərdəndir”. (6. 185)

Rza. Rzanın yuxarıda haqqında söhbət gedən “İnsan şəkli”, “Mən torpağam”, “Şoruş” kimi onlarca şeirləri ilə yanaşı onların ardınca yazılıb onların yekunu kimi səslənən “Bir gün də insan ömrüdür” poeması poeziyanın bu səciyyəsinə daha aydın şəkildə ifadə edir.

Bu poema insanda hər şeydən əvvəl insanı görüb onu layiq olduğu uralığa çatdırmaq, poeziyada özünə qədər kütləvi hal olan əməyin, zəhmətin insanı deyil, insanın əməyi mənalandırmaq qüdrətini estetik cazibə səciyyəsinə yüksəltmək əzminin tərənnümünə xidmət edir:

*Eşitmişəm idarədə qalırsan  
Üç gecədir.  
Yaramaz belə.  
Muğayət ol özündən.  
Adamlar necədir?  
Xəstələnən yoxdur ki,  
Plan dövlət qanunudur–  
bilirsən özün  
Ancaq, adamsız nə plan, nə dolum!  
Adamlarda olsun gözü. (1. 169)*

1960-cı illərin əvvəllərindən başlayaraq poeziyamızda obrazlı-assosiativ ifadə üsulunun, intellektual başlanğıcın ilk nümunələrinə təsadüf edilir ki, bu da ənənəyə qayıdışın yeni forması kimi qəbul edilməlidir. Xalq şeirində, xüsusən bayatılarda və klassik poeziyamızda ayrı-ayrı

nümunələrinə rast gəldiyimiz assosiativ bədii təfəkkürün müxtəlif formaları XX əsrin ikinci yarısında özünün poeziyada təkrar döğuluşü ilə yeni mahiyyət kəsb etməyə başlayır.

Sərbəst adlanmasına baxmayaraq, Rəsul Rzanın poeziyasında şeir texnologiyası üçün zəruri olan şərtlərə yaradıcı şəkildə əməl olunmuşdur. Bu mənada Rəsul Rzanın sərbəst şeirləri özünəməxsus yüksək sənətkarlıq xüsusiyyətlərinə malik olan qiymətli poetik nümunələrdir. Sənətkarın sərbəst şeirləri ilə Azərbaycan sərbəst şeiri özünün inkişafının ən yüksək səviyyəsinə çatmışdır. Azərbaycan xalqının tarixi taleyi və XX əsr boyu çətin həyatın real fəlsəfəsi Rəsul Rzanın poeziyasının nəbzində döyünür.

#### References

1. A.Abdullazade. What the fire drew. Baku. Azerneshr. 1990.
2. R.Rza. selected works. In 5 volumes. V cild. Baku. Writer. 1983.
3. İ.Abilov. A poetic city of life. "Azerbaijan" magazine. 1963.
4. R.Rza. Emotions, thoughts. Baku. Writer. 1964.
5. M.Arif. Selected works. In 3 volumes. I cild. Baku. Elm. 1967.
6. G.Khalilov. For a new idea, a new word. "Azerbaijan" magazine. 1960.

**Rəyçi: dos. V.Allahverdiyev**

Göndərilib: 03.06.2021

Qəbul edilib: 10.06.2021